

Світлана Яцишин

к.е.н., доцент,

Тернопільський національний економічний університет

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ПРИЧИНА ВИНИКНЕННЯ РИЗИКУ

Підприємницька діяльність усіх суб'єктів господарювання здійснюється в умовах ринку. А в умовах ринкової економіки ризик є ключовим елементом підприємництва.

Господарський кодекс України статтею 42¹ стверджує, що підприємництво є процесом прийняття відповідальності і в той же час, є процесом прийняття на себе ризику. Отже, здатність і готовність до ризику – це якість, яка притаманна підприємцю. Рішення, які приймає суб'єкт господарювання в особі його керівника, майже завжди поєднані з економічним ризиком. Це зумовлено наявністю ряду факторів невизначеності, які заздалегідь не передбачені.

Незалежно від бажання, починаючи свою діяльність та вступаючи на ринок, будь-якому суб'єкту господарювання доведеться мати справу з невизначеністю. Як наслідок цього – випробувати на собі (протягом усієї діяльності) вплив тих видів ризиків, які притаманні даній економічній ситуації як в країні, так і в світі, а також даному напрямку діяльності.

Саме тому діада дефініцій «невизначеність – ризик» є визначальною у системі понять, пов'язаних з ризиком. Невизначеність – досить широке поняття, яке відображає об'єктивну неможливість суб'єктом господарювання отримати абсолютне знання про внутрішні та зовнішні умови його функціонування, неоднозначність параметрів.

У загальному сенсі «невизначеність» означає неможливість оцінки майбутнього розвитку подій як з точки зору ймовірності їх реалізації, так і з точки зору видів їх прояву. Тобто невизначеність не піддається оцінці. Відомий американський економіст Пол Ентоні Сем'юелсон² зазначає, що «невизначеність створює невідповідність між тим, чого люди чекають, і тим, що насправді відбувається».

Ступінь невизначеності залежить як від характеру невизначених параметрів, так і від терміну прогнозування (зростає зі збільшенням останнього). В економічній сфері невизначеність пов'язана з обмеженістю інформаційного ресурсу та означає недостатність інформації (як ресурсу), яка необхідна для прийняття господарських рішень, про умови, у яких буде здійснюватися економічна діяльність чи реалізовуватися проект.

Специфічною характеристикою невизначеності є те, що суб'єкти підприємницької діяльності повинні враховувати вплив не тільки невизначеності розвитку власного (внутрішнього) ринку, але і зовнішнього, що є наслідком розширення міжнародних господарських зв'язків і процесу інтеграції економік різних країн.

Умови невизначеності, що мають місце в підприємницькій діяльності, є предметом дослідження й об'єктом постійного спостереження економістів різних профілів, а також фахівців інших галузей (юристів, соціологів, політологів тощо). Такий комплексний підхід до вивчення даного явища (невизначеності в бізнесі) пов'язаний з тим, що суб'єкти господарювання в процесі свого функціонування залежать від цілого ряду умов. Дані умови залежності можна класифікувати за місцем їхнього виникнення на: соціально-політичні; адміністративно-законодавчі; комерційні; виробничі; фінансові.

У розвитку економіки невизначеність зумовлена таким головними причинами.

По-перше, перебіг планованих і керованих процесів, а також зовнішній вплив на ці процеси, не можуть бути точно передбаченими через вплив випадкових чинників і обмеженість людського пізнання в кожний момент. Особливо характерно це для прогнозування науково-технічного прогресу, потреб суспільства, економічної поведінки тощо.

По-друге, загальнодержавне планування й управління не лише не всеохоплюючі, але і не всесильні, а наявність множини самостійних економічних суб'єктів з особливими інтересами не

¹ Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

² Лауреат Нобелівської премії з економіки 1970 року; перший американський вчений, котрий отримав Нобелівську премію з економіки за наукову роботу, що розвинула статичну і динамічну економічну теорію та сприяла підвищенню рівня аналізу в економічній науці.

дозволяє точно передбачити результати їх взаємодії. Неповнота і неточність інформації про об'єктивні процеси й економічну поведінку підсилює істинну невизначеність.

Невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації конкретного проекту несприятливих ситуацій і наслідків, характеризується наявністю економічного ризику і потребує свого урахування.

Урахування невизначеності здійснюється трьома способами:

- перевіркою стійкості розробленого проекту (програми);
- коригуванням параметрів проекту (програми) і економічних нормативів;
- формалізованим описом невизначеності.

Вирішення проблеми зі зниженням ступеню невизначеності та забезпечення стійкого розвитку виробничо-господарської діяльності суб'єктів підпорядковується отриманню стійкого ефекту від їх діяльності.

Якщо розглядати фактори невизначеності з позиції стратегічного управління, то велике значення має технологічна невизначеність. Це пояснюється тим, що неможливо задати фіксовану стійкість технологічних параметрів виробництва та науково-дослідної роботи суб'єкта господарювання.

Тільки врахувавши дані фактори, можна правильно вибрати ті способи зниження ступеню невизначеності, що будуть більш доцільними у певному випадку.

При зниженні ступеню невизначеності слід враховувати взаємозв'язок масштабів виробництва та рівня ризику, який при цьому виникає. Якщо враховувати, що збільшення масштабів виробництва буде проходити пропорційно у всіх галузях, то ризик, як величина відносна, не зміниться. Але ж при збільшенні масштабів виробництва змінюються інші параметри, які, в свою чергу, збільшують кількість можливих варіантів розвитку і потенційних управлінських рішень.

З точки зору сфери господарювання, невизначеність це неусувна характеристика ринкового середовища, пов'язана з тим, що на ринкові умови діяльності здійснює певний вплив велика кількість факторів різноманітної природи та спрямованості, які не можуть бути об'єктивно оцінені й враховані у кількісному виразі. Навіть, якщо усі фактори можна було б оцінити та врахувати, то залишилась би неусувна невизначеність відносно характеру та ступеню реакції ринку на той чи інший фактор впливу.

Щодо суб'єктів господарських відносин, невизначеність характеризується як їхня непередбачена поведінка у процесі прийняття рішень, пов'язаних з реакцією на вплив зовнішніх або внутрішніх факторів.

У сукупності ці види невизначеності й створюють так звану істинну невизначеність – ту систему факторів впливу на діяльність господарюючого суб'єкта (як внутрішніх, так і зовнішніх), що не може підлягати певній об'єктивній оцінці у процесі прийняття рішень. Істинна невизначеність є не лише негативним фактором в діяльності підприємницьких структур. Вона, у вигляді науково-технічного прогресу, є рушійною силою економіки, яка забезпечує процес досконалої конкуренції, і, як наслідок, демонополізацію та детінізацію ринку.

Безпосередній вплив невизначеності на суб'єкт господарювання проявляється у разі прийняття ним управлінського рішення. У даному випадку вступає у дію така категорія як ризик. Остання складає об'єктивно неминучий елемент прийняття будь-якого управлінського рішення в силу того, що невизначеність – неминуча характеристика умов господарювання. Ризик має місце тільки там, де може бути як мінімум два і більше можливих альтернативних результати. У ситуації, коли можливий тільки один результат, ризику немає, оскільки альтернативи відсутні.

Таким чином, невизначеність слугує необхідною та достатньою умовою виникнення ризику. Тільки за умови багатоваріантності розвитку майбутнього та наявності елементів непередбаченості можна говорити про існування ризику (оскільки за умови визначеності ризику відсутні).

В умовах політичної й економічної нестабільності міра ризику значно зростає. У сучасних умовах розвитку економіки України проблема посилення ризиків дуже актуальна, що підтверджується даними про зростання збитковості підприємств різних галузей економіки.

Особливістю сучасного ризику є його тотальність, всеосяжність, що притаманно ринковій економіці. Під ризиком прийнято розуміти імовірність (погрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи поява додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності. Ризик розглядається як діяльність, що пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого існує можливість кількісно і якісно оцінити вірогідність досягнення передбаченого результату, невдачі та відхилення від мети.

Для повнішої характеристики дефініції «ризик» доцільно визначити поняття «ризикова ситуація», оскільки вона безпосередньо є передумовою ризику. Ризикова ситуація – це поєднання, сукупність різних обставин і умов, що створюють певні обставини для того чи іншого виду діяльності. Іншими словами саме сукупність умов і обставин створюють ризикову ситуацію і виступають причинами ризику.

Розглядаючи ризик і ризикову ситуацію взагалі, необхідно підкреслити, що в економіці розрізняють окремі поняття – економічний ризик та підприємницький ризик.

Структурно ризик являє собою взаємопов'язану сукупність таких складових, як джерело ризику (події або групи подій, які несуть у собі загрозу виникнення втрат або шанс отримання додаткових вигод порівняно з ситуацією відмови від ризику); об'єкт ризику (те, на що впливає джерело ризику); наслідки реалізації ризику (результат реалізації загрози або шансу).

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України, від 16.01.2003 № 436-IV : сайт URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Артими-Дрогомирецька З. Б. Економічний ризик. К.: Центр учбової літератури, 2013. 316 с.
3. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навчальний посібник К. : Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
4. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 480 с.
5. Коваленко В. Мотивы поведения при неопределенности. *Бизнес информ.* 1995. № 39-40. С. 38-42.
6. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Факторы неопределенности в экономике. *Экономика.* М.: Дело, 1993. С. 343-355.
7. Яцишин С. Р. Форми реорганізації підприємств у процесі укрупнення. *Сталий розвиток економіки.* 2015. № 2. С. 98-108. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/15743>
8. Frank H. Knight. The Meaning of Risk and Uncertainty. In: F.Knight. *Risk, Uncertainty, and Profit.* – Boston : Houghton Mifflin Co, 1921, P. 210-235.